

Türkiye’de Sekülerleşme ve Modernleşme: Ziya Gökalp’in Fikirlerini Yorumlamak*

Rabia SAYAN**

Andrew DAVISON, 2012, *Türkiye’de Sekülerizm ve Modernlik*, 2. Baskı, S. 343, ISBN: 978-975-05-0007-7 – İstanbul

Andrew Davison’un “Türkiye’de Sekülerizm ve Modernlik” başlıklı eseri, Türkiye’nin modernleşme ve sekülerleşme sürecini hem teorik hem de tarihsel bağlamda ele alarak Batı merkezli sekülerleşme teorilerine eleştirel bir perspektif kazandırmaktadır. Eserde yazar, Türkiye’de modernlik deneyiminin Avrupa modernliğinden farklı dinamikler içerdiğini ileri sürmekte ve bu farklılığın anlaşılması için disiplinler arası bir yaklaşım benimsemektedir.

Bu inceleme, eserin üçüncü bölümünde ele alınan Ziya Gökalp’in düşünsel mirasına odaklanmaktadır. Gökalp hem Osmanlı’nın son döneminde hem de Cumhuriyet’in kuruluşunda entelektüel anlamda belirleyici bir figürdür. Onun düşünceleri, Türkiye’de ulus-devlet inşası, laiklik anlayışı ve modernleşme politikalarının temel referans noktalarından biri olmuştur. Davison’un bu bölümdeki amacı, Gökalp’in fikirlerini sekülerleşme sorunsalı bağlamında konumlandırmak ve bu fikirlerin modern Türkiye’nin entelektüel hayatını kaleme almaktır.

* Bu bölüm, Andrew Davison’un “Türkiye’de Sekülerizm ve Modernlik” adlı kitabının 143-212 sayfaları arasında bulunan “Türkiye’de Sekülerleşme ve Modernleşme: Ziya Gökalp’in Fikirlerini Yorumlamak” adlı bölümün değerlendirmesi yapılmıştır.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, rabiaasayan@gmail.com, ORCID: 0009-0003-1507-5718

Davison, ilgili bölümde Gökalp’in düşüncelerini tarihsel ve teorik bir çerçevede analiz ederken, onun Durkheim sosyolojisinden aldığı ilhamı ve bu ilhamı nasıl yerelleştirdiğini ayrıntılı biçimde tartışır. Gökalp’in düşünce sisteminin temel taşlarından biri olan “hars” ve “medeniyet” ayrımı, modernleşme sürecine yönelik özgün yaklaşımının anahtarı olarak ele alınır. Gökalp’e göre, hars (kültür) milletin kimliğini, geleneklerini ve değerlerini ifade etmiştir.

Bu çerçevede Gökalp, modernleşmenin Batılılaşma ile eşdeğer olmadığını savunur. Ona göre asıl mesele, medeniyetin evrensel unsurlarını alırken milli kültürü (harsı) koruyabilmektir. Bu anlayış, dönemin diğer modernleşme kuramcılarıyla karşılaştırıldığında pragmatik ve seçici bir yaklaşımı temsil eder. Gökalp’in düşüncesinde din, tamamen ortadan kaldırılması gereken bir unsur değil; aksine, toplumsal bütünlüğü sağlayan ve ahlaki bir bağ işlevi gören bir kurumdur.

Davison, Gökalp’in bu yaklaşımını, Avrupa’daki katı laiklik modellerinden ayırarak analiz eder. Ona göre Gökalp’in laiklik anlayışı, devletin din işlerinden ayrılmasını öngörürken, dini toplumsal yaşamda tamamen dışlamaz. Bu yönüyle Gökalp’in laiklik tasavvuru hem modernist hem de kültürelci bir karakter taşır. Yazar, ayrıca Gökalp’in pozitivist düşünceden ve solidarist anlayıştan etkilenecek kurduğu bu modelin, Cumhuriyet’in kuruluş ideolojisi üzerinde belirleyici bir etkisi olduğunu vurgular.

Davison’un çalışmasında dikkat çeken bir diğer husus, sekülerleşme teorileriyle kurduğu diyalogdur. Yazar, Gökalp’in fikirlerini değerlendirirken yalnızca tarihsel bağlamla yetinmez; aynı zamanda Batı’da geliştirilen sekülerleşme teorilerini tartışmaya dahil eder. Bu bağlamda, Bryan Wilson’un sekülerleşme tanımları, Peter Berger’in dinin toplumsal rolüne dair görüşleri ve José Casanova’nın sekülerleşmenin çok boyutlu doğasına ilişkin vurguları önemli referanslar olarak metinde yer alır.

Davison’un metodolojik yaklaşımı ise nitel bir analizdir. Yazar, Gökalp’in metinlerini hem içerik hem de bağlam düzeyinde incelerken, literatürde Gökalp hakkında yapılmış yorumları da karşılaştırmalı biçimde ele alır. Heyd ve Parla’nın yorumları bu noktada kritik önemdedir. Heyd, Gökalp’i irrasyonel eğilimler taşıyan, milliyetçi ve otoriter bir düşünür olarak değerlendirirken; Parla, onun solidarist ve korporatist eğilimlerine dikkat çeker.

Kitap bölümünün güçlü yanlarından biri, Gökalp'in fikirlerini tek boyutlu kalıplardan çıkararak çok katmanlı bir analizle sunmasıdır. Davison, Gökalp'i ne yalnızca bir ideolog ne de basit bir pozitivist olarak görür. Aksine, onun düşüncelerini, dönemin sosyo-politik şartlarıyla ve modernleşme kuramlarıyla ilişkilendirir. Bu yaklaşım, Gökalp'in entelektüel mirasını daha geniş bir teorik zemine oturtur.

Ancak eserin bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Öncelikle, Gökalp'in düşüncelerinin Cumhuriyet'in ilk dönem uygulamalarıyla ilişkisi yeterince derinlemesine tartışılmamaktadır. Örneğin, Tevhid-i Tedrisat Kanunu veya laik hukuk düzenlemeleri gibi somut örnekler üzerinden Gökalp'in teorik önerilerinin pratikteki karşılıkları daha ayrıntılı işlenebilirdi. Ayrıca, Davison'un çalışması büyük ölçüde metin analiziyle sınırlı kalmış, ampirik verilerle desteklenmemiştir. Bir diğer eleştiri noktası, Gökalp'in din anlayışının indirgemeci bir yaklaşımla ele alınmasıdır. Gökalp'in dinin toplumsal işlevine dair görüşleri, yalnızca ahlaki ve düzen sağlayıcı yönüyle sınırlı olarak yorumlanmıştır. Oysa Gökalp, dinin bireysel inanç ve kimlik boyutuna da önem verir. Bu bağlamda, Davison'un analizi derin olmakla birlikte, bazı yönlerden eksik kalmaktadır.

Davison'un Gökalp analizini günümüz Türkiye'sindeki laiklik ve sekülerleşme tartışmalarıyla ilişkilendirmek, bölümün önemini daha da artırır. Bugün Türkiye'de laiklik, siyasal ve toplumsal düzeyde yeniden tartışılmakta ve farklı yorumlarla gündeme gelmektedir. Gökalp'in "kültür-medeniyet" ayrımı ve dinin toplumsal rolüne dair görüşleri, bu tartışmalar için hala referans değeri taşımaktadır.

Genel olarak, Davison'un çalışması, Türkiye'de modernleşme ve sekülerleşme süreçlerini anlamak için önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır. Gökalp'in fikirlerini bu bağlamda yeniden okumak hem Türkiye'nin entelektüel tarihini hem de sekülerleşme teorilerinin Batı dışı bağlamlarda nasıl işlediğini anlamak açısından kritik önemdedir. Bölüm hem literatüre katkısı hem de metodolojik titizliği ile dikkate değer bir çalışma ortaya koymaktadır.